

*Жданова Л. Л., д-р екон. наук, доцент,
професор кафедри
загальної економічної теорії та економічної політики
Одеський національний економічний університет
l_zhdanova@ukr.net*

ІНСТИТУТИ-СИМУЛЯКРИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ ЗАЛЕЖНОГО ТИПУ

Світова економіка як єдине ціле не є однорідною у соціально-економічному сенсі. Поряд із високорозвинутими країнами існує багато слаборозвинутих, яким не вдається подолати своє відставання. Теоретичним поясненням такого становища стала теорія залежного капіталізму, яка відмічає, що індустріально розвинуті країни, які спеціалізуються у міжнародному поділу праці на переробній промисловості, складають свого роду «центр», тоді як відсталі країни, які спеціалізуються на видобутку сировини та виробництві сільськогосподарської продукції, формують своєрідну «периферію». Відтак, периферія стає на світовому ринку покупцем техніки, без якої не можуть функціонувати її аграрні та добувні галузі. В результаті такої спеціалізації консервується відсталість. Спочатку ця теорія протиставляла високорозвинуті метрополії слаборозвинутих колоніям. Після краху світової колоніальної системи стало зрозуміло, що політична незалежність не гарантує економічного розвитку. Додаткові аргументи розвитку теорії залежності надав процес розпаду світової системи соціалізму і ринкового реформування економіки індустріально розвинутих пострадянських країн. Ці країни стали іманентною частиною світової капіталістичної економіки і разом з цим у багатьох з них стала змінюватися спеціалізація. Колишні виробники технічно складної продукції досить швидко стали втрачати обробну промисловість і нарощувати виробництво у аграрному та сировинному секторах. Так, в економіці України частка аграрного сектору та видобутку сировини, що має тенденцію до зростання, склала у 2017 році 16,1%, перевищивши частку обробної

промисловості, яка має тенденцію до зниження, і яка склала лише 12,1% (Див.табл..1). Подібне співвідношення цих двох секторів властиве тільки слаборозвинутим залежним країнам.

Таблиця 1*

Частка видів економічної діяльності у валовому внутрішньому продукті, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Аграрний сектор та добувна промисловість	13,3	14,7	14,6	13,7	15,2	16,9	17,2	16,1
Переробна промисловість	13,2	11,9	12,4	11,3	12,2	11,9	12,2	12,1

*Джерело даних: Статистичний збірник Національні рахунки України за 2017 рік. – Київ, 2019. – С.57.

Таке положення змушує поставити питання: чому перехід до ринку привів до занепаду технічно складного виробництва, до перетворення колишньої індустріальної економіки у аграрно-сировинну. Для обґрунтованої відповіді на це питання необхідно дослідження інститутів розвитку [1, с. 8-11].

Перш за все, не всі інститути ринкової економіки є одночасно інститутами розвитку. До основних, базисних інститутів ринкової економіки як правило відносять інституціональну стабільність, низькі податки, стабільність цін, недоторканність власності, недоторканність особистості, соціальну мобільність, конкурентні ринки, права інтелектуальної власності [2, с. 210-237]. Відповідні закони створено майже у всіх країнах світу, як у тих, що першими встали на шлях розвитку ринкової економіки, так і у тих, які запізнилися з ринковими перетвореннями. Однак закони про власність не працюють за межами Заходу [3, с. 155-208]. Такий стан справ пов'язаний з тим, що захист прав власності потребує цілого комплексу суспільних інститутів, які виходять за межі економіки. Мова йде про правові та політичні інститути. Таким чином, створення інститутів економічного розвитку виявляється невід'ємним від політико-правового процесу.

Дослідники доводять, що політика і політичні інститути визначають вибір економічних інститутів [4, с.14-15]. Саме від політичних інститутів

залежить, чи можуть громадяни впливати на прийняття рішень політиками. Інакше кажучи, чи будуть політики діяти в інтересах громадян, або вони зможуть використовувати владу, довірену їм суспільством (а то і узурповану ними), для власного збагачення і проведення політики, яка вигідна тільки їм, але абсолютно невигідна виборцям. При такому трактуванні взаємозв'язків політики і економіки центральною проблемою у формуванні інститутів розвитку стає проблема контролю виборців (громадян) над політиками і держслужбовцями (владою). Найважливішим стає формування таких інститутів громадянського суспільства, які здатні забезпечити розробку владою економічної політики, що віддзеркалює економічні інтереси суспільства у цілому, а не лише інтересів самих політиків.

Цілком зрозуміло, не всі інститути громадянського суспільства мають однакові можливості тиску на владу. Найпотужнішою силою володіють масові і добре організовані інститути, які спроможні не лише висловити власні інтереси, але й захистити їх, завдати економічного збитку владі у разі неврахування цих інтересів.. До таких найбільш масових інститутів належать політичні партії та профспілки.

В Україні формування політичних партій, як ідеологічних організацій ще не завершено. Так, в теперішній час на території України зареєстровано 352 політичні партії [5], активно діють менше 50, у Верховній Раді представлено 19. Такий величезний набір політичних партій зовсім не пов'язаний з різноманіттям їх політичних та економічних програм. Політичні партії в умовах сучасної України виконують роль товару, купівля якого дає можливість покупцеві обиратися і бути обраним до Верховної Ради, до місцевих органів влади. А потім, в умовах непідконтрольності влади виборцям, вирішувати власні бізнесові проблеми, а не проблеми суспільства у цілому. Такі інститути, які лише ззовні виглядають як справжні, а по суті виконують зовсім не ту соціальну функцію, що їх прототипи, називаються симулякрами. Політичні партії в інституціональній системі сучасної України є типовими симулякрами. Створення таких партій пов'язане з виникненням особливого типу власників

капіталу – компраторської буржуазії, яка має фінансові можливості задоволення власних потреб у високій якості життя, тоді як економіка та соціально-культурна сфера власної країни такий високий рівень якості надати не може. Як наслідок – міграція доходів у розвинуті країни і формування економічної політики, спрямованої на вигоду правлячих еліт, а не інтереси суспільства у цілому. З точки зору політиків і держслужбовців, немає ніякої необхідності вводити більш корисні для економічного розвитку інститути, якщо діючі інститути набагато краще служать інтересам самої правлячої еліти. Для розробки ефективної економічної політики, що розкриває простір розвитку, політична влада повинна бути рівномірно розподілена, уряд має бути підзвітний громадянам і реагувати на їх вимоги, а економічні стимули створювати інновації та впроваджувати їх у виробництво повинні бути у широких верств населення.

Найбільш потужним інститутом розвитку у країнах «центру» до теперішнього часу залишаються профспілки. Тиск профспілок на роботодавців примушує тих підвищувати заробітну плату, що робить працю дорогим ресурсом і мотивує роботодавців шукати можливостей замінити цей дорогий ресурс більш дешевим. В результаті розвивається технічний прогрес. Проте так розгортаються події лише у розвинутих країнах [6, с. 175-185]. У пострадянських країнах, у тому числі і в Україні, профспілки не тиснуть на роботодавців з метою підвищення заробітної плати, і як результат – не відіграють ролі мотиватора змін у технічному рівні виробництва. Такий стан справ пов'язаний з тим, що сучасні українські профспілки є спадкоємцями радянських профспілок, які не вирішували проблем вартості праці та тривалості робочого часу. Їх компетенції обмежувалися культурно-масовою роботою та матеріальною допомогою окремим членам колективів у заздалегідь обговорених випадках. Саме такими функціями обмежена діяльність і сучасних вітчизняних профспілок, що суттєво, інституціонально відрізняє їх від профспілок західних країн. Вітчизняні профспілки – це інший інститут, який не співпадає за своїми суспільними функціями з профспілками розвинутих країн.

Проте він зберігає таку саму назву і, більше того, він залишається самим масовим суспільним інститутом у сучасній Україні. Виходячи з цього, цей інститут також можливо кваліфікувати як симулякр. Симулякри займають відповідну нішу інституціональної системи суспільства і не допускають туди справжні інститути. Як наслідок відсутності тиску на роботодавців з метою підвищення заробітної плати, вітчизняні підприємці не мотивовані підвищувати технічний рівень виробництва, впроваджувати у виробництво досягнення науково-технічного прогресу. Відповідно і перед владою не постає проблема врегулювання суперечок між найманою працею і роботодавцями, не постає проблема стимулювання технічного прогресу, створення нових робочих місць у високотехнологічних секторах виробництва, розвитку науки і наукового обслуговування.

Список використаної літератури

1. Жданова Л.Л. Промислова революція та індустріалізація: розвиток продуктивних сил та перетворення інститутів / Л. Л. Жданова //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, Одеса, 2015, випуск 11, с.8-11.

2. Кларк Г. Прощай, нищета! Краткая экономическая история мира. – М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2013. – 544с.

3. Сото Э. де. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире // Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 272с.

4. Аджемоглу Д., Робинсон А. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты. – М.: АСТ, 2016.

5. Департамент державної реєстрації та нотаріату. Політичні партії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/

6. Жданова Л. Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика [Монографія]. / Л. Л. Жданова. – Одеса: Астропринт, 2014. – 296 с.